

XVI-XVII. YÜZYILLARDA ALÂİYE KALESİ*

Adnan Gürbüz

Öz

Selçuklu Sultanlarından Alâeddin Keykubad tarafında fethedilen ve fâtihinin adına izâfe edilen Alâiye şehri ve kalesi, Selçuklu döneminde önemli bir askerî ve ticarî özelliğe sahip liman kale-şehir olmuştur. Alâiye bu özelliğini Osmanlı zaptına kadar sürdürmüştür. Ancak incelediğimiz Osmanlı döneminin XVI-XVII. yüzyıllarında bu önemli özelliğini kaybetmiş bir kale-şehirle karşılaşmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Alâiye Şehri, Alâiye Kalesi, Selçuklu, Osmanlı, tahrir defterleri, Evliya Çelebi.

Abstract

Alâiye Castle in XVI-XVIIth Centuries

Being conquered by Alaeddin Keykubad, one of famous Seljuk Sultans, Alaiye city and its Castle, which was taken after its conqueror, was an vital military, commercial and port-castle city in Seljuks time. This characters can be observed up to Ottoman period. The city, however, we are now examining, can be said to have lost its characteristics in XVI-XVIIth Centuries.

Keywords

Alaiye City, Alaiye Castle, Seljuks, Ottoman, tahrir registers, Evliya Çelebi.

Giriş

Anadolu, tarihin en eski devirlerinden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu sayede birçok özel birikimi bünyesinde barındırma şansına sahip olmuştur. Bu zengin birikimler gerek kültürel gerek mimarî ve gerekse edebî alanlarda yüzyıllar boyunca kendisinden sonra gelenlere damgasını vurmuş ve onları büyük ölçüde etkilemiştir.

Mimarî de, Türk inancının kültürünü yansıtan en önemli mihenk taşlarından biri olmuştur. Bu eserlerin ortaya çıkış sebepleri ve kullanım alanları çok farklı olmakla birlikte ortaya koydukları kültür mirası büyük bir bütünlük oluşturmuştur.

Bugün Anadolu'nun büyük bir kısmı bu muhteşem eserlerle doludur. İşte bu eserlerin en önemlilerinden biri de günümüze kadar korunabilmiş Alâiye Kalesi'dir.

Anadolu Selçuklularının ortaya koymuş oldukları en önemli eserlerden biri olan Alâiye kalesi, dönemin şartları gereği gerek savunma ve gerekse ticari amaçlarla inşa edilmiş geçmişten günümüze tüm güzelliğiyle gelebilmeyi başaran devasa bir yapı kompleksidir. Bu kompleks içerisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait birçok eser bulunmaktadır.

Alâiye Şehri

Alâiye, antik çağda Koracesium adıyla Perge, Side ve Aspendos gibi önemli şehirleri ile birlikte Pamphylia bölgesinde yer almaktaydı. Günümüzdeki Antalya körfezinin doğu ucunda Bergama kralı II. Attolus (M.Ö. 159-138) zamanında kurulan Alâiye şehri, III. Attolus'un varis bırakmadan ölmesiyle vasiyeti üzerine Romalılara geçti ise de MÖ. II. yüzyılda korsanların istilâsına uğradı ve bir korsan limanı ve üssü hâline geldi. Şehir, MÖ. I. yüzyılda Büyük

* Bu yazı, 26-27 Mayıs 2001 tarihleri arasında Alanya'da düzenlenen X. Alanya Tarih ve Kültür Semineri'ne sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Antiochus'a başarı ile direnmişse de sonunda Roma komutanı Pompeius tarafından Roma hakimiyeti gerçekleştirildi ve Koracesium adıyla bilinen kalesi tahrip edildi. Romalılar zamanında şehir, surları genişletilmek ve yeni binalar ilave edilmek suretiyle büyütüldü. Şehir, Bizans döneminde ise Akdeniz'in en işlek limanlarından biri oldu (Ercenk, 1992:363).

İslam'ın yayılmaya başlaması ile birlikte Alâiye şehri, İslam akınlarna uğradı. 860'lı yıllarda Abbasiler şehri bir süre zaptetti. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da tam bir hâkimiyet tesis eden Anadolu Selçuklu Sultanlarından I.Alaeddin Keykubad tarafından Kıbrıs Krallığı'na bağlı Kyr Vart elinde liman-şehir iken 1220 tarihinde kuşatılıp fethedilerek bir Türk şehri olarak yeniden inşa olundu ve Bizans döneminde Kalonoros olan adı fâtihinin adına izâfeten Alâiye'ye dönüştürüldü (Turan, 1984:335-337; Cahen, 1979:133, 138). Alâiye, Alaeddin Keykubad'ın fethettikten sonra imâr ettirerek mâmur hâle getirdiği şehirler arasında doğrudan kendi adını taşıyan tek şehir olma özelliğine sahip bulunmaktadır (Baykara, 1990:127). Alâiye, Ortaçağ'da yazılmış en önemli coğrafya kitaplarından biri olan Ebu'l-Fidâ'nın Takvimi'l-Buldân adlı eserine göre, XIV. yüzyılın ilk yarısında Rûm'un önde gelen ticaret şehirlerinden biri olarak görülmekte, bu dönemde önemli bir deniz üssü, Mısır ve Suriye ile sıkı bağıllık gösteren bir ticaret ve gemi inşa merkezi olarak Anadolu'nun önemli şehirleri arasında yer almaktadır (Baykara, 1988: 69).

Daha sonraki tarihlerde Alâiye, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşü sırasında bir ara Kıbrıs Frenkleri'nin eline geçmişse de 1293 tarihinde Karamanoğlu Mahmud Bey tarafından yeniden zaptedildi ve Memlük Sultanı Melik Eşref Selahaddin adına hutbe okutulmak suretiyle Alâiye'de Karamanlı Türk varlığı devam ettirildi (Uzunçarşılı, 1984:8).

Anadolu'da siyasî hâkimiyetin Selçuklular'ın elinden çıktığı bu dönemi takip eden yıllarda şehir yerel Türkmen beylerinin ele geçirdiği ve kısmi bir *Alâiye Beyliği* kurularak hâkimiyet tesis edildiği görülmekle birlikte şehirde, Selçuklu ve Karamanlı tesiri eksik olmamıştır. Alâiye, bu dönemde 1360 tarihinden 1448 tarihine kadar Kıbrıs Krallığı'nın aralıklı olarak elinde kalmışsa da 1448 tarihinde Karamanoğlu İbrahim Bey'in desteği ile Lütfi Bey tarafından tekrar ele geçirilmiştir (Zachariadou 1983:66-67). Alâiye Beyi olan ve Karamanlıların himayesi altında hüküm süren Lütfi Bey'in, şehrin ticari potansiyelini artırma yolunda Kıbrıs Kralı II. Jean ile 1450 tarihinde ticarî bir anlaşma yaptığı görülmektedir (Tekindağ, 1988: 325-326; Uzunçarşılı, 1984: 92-95). Bu dönem içerisinde yerel beyler, Osmanlı zaptına kadar, kimi zaman Karamanlı ve kimi zaman da Selçuklu tesiri altında Alâiye'de hâkimiyet tesis etmişlerdir.

Bu ara dönemi müteakip 1471 tarihinde Alâiye, Gedik Ahmed Paşa tarafından Alâiye yerel beylerinden olan Lütfi Bey oğlu Kılıçarslan'dan barış yoluyla elde edilerek Osmanlı hâkimiyetine dahil olunmuştur (Tekindağ, 1963:61-63). Dönemin önemli kaynaklarından biri olan Aşık Paşazâde, Alâiye kalesinin Gedik Ahmet Paşa tarafından kuşatılmasını ve alınmasını şu şekilde ifade etmektedir: "*Paşa hisara karşı toplarını kurdurdu. Alâiye beyi Lütfi Bey oğlu Kılıçarslan'ı çok seven halkı ona varıp, bununla cenk fayda vermez dediler. Bunun üzerine Kılıçarslan, Paşa'ya elçi gönderip müzakareye girişti. Paşaya*

soruldu ki, "bu şehri kim lütfile , kahrile alsan bizim padişahımızı neylersin?" Paşa cevap verdi : "eğer lütfile alırsam, padişahınıza kendi vilayetinden daha yeğ vilayet alıveririm. Eğer cebrile alırsam ne olacağı malumdur. Nihayet Kılıçarslan hisarından çıktı ve kale, Gedik Ahmet Paşaya teslim olundu"(Atsız, 1992: 147-148).

Alâiye Kalesi

Yapımı ve Antik Dönemi: İlkçağdaki adı Koracesium olan Alâiye Kalesi'nin ilk kurucuları Romalı korsanlar olmuşlardır. Şehrin yarımada üzerinde Kandereli Burnu'nu meydana getiren dağın üzerinde kurulan ilk kale, ancak bir şato niteliğindedir. Bu şato uzun bir süre korsanların sığınağı olarak kullanıldıktan sonra Roma İmparatoru Pompeus döneminde buraya yeni bir kale inşa edilmiştir (Tigrel, 1975: 613-615). Bizans İmparatorluğu döneminde ise kalenin askerî ve ticarî önemini koruduğu, günümüze kadar gelen bazı kalıntılardan pek çok dinî yapı ve surlarla oldukça büyüdüğü anlaşılmaktadır.

Selçuklu Dönemi: Selçuklu fethiyle yeni baştan inşa ettirilen kale, surları ve kuleleriyle yalnız savunma yönünden değil, Selçuklu mimarlığı yönünden de büyük bir değer taşımaktadır. Dış görünüşü bakımından zarif olduğu gibi iç yapısının bölümleri bakımından da özenli yapılmış bir eserdir. Yapının günümüze kadar oldukça sağlam kalmış parçalarında Selçuklu mimarlık sanatının bir çok özelliklerini görmek mümkündür. Kalenin surları yarım adayı çepeçevre kuşatmaktadır. Dıştan iç ve orta kale kapıları, kale kapısından çok saray kapısını andırmaktadır (Hamdioğlu, 1986:31).

Kalede bulunan Selçuklu dönemine ait kitâbeler arasında en eskisi 629/1231 tarihli olan bu kitâbeye göre, kalenin inşasına fethi takiben 623/1226'da başlanılmış ve takriben beş yıl sonra yani 629/1231 tarihinde bitirilmiştir. Burçda ve kapı üstlerinde hiçbir kitâbe günümüze kadar sağlam kalmadığı için içkalenin yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte ele geçirilen en eski kitâbe 1231 olduğuna göre iç kalenin de bu tarihte yapılmış olması muhtemeldir.

Alâiye Kalesi'nin Selçuklu dönemine ait kitâbeleri ilk defa Halil Edhem tarafından ele alınarak incelenmiştir (Edhem, 1330:154-157). Daha sonraki yıllarda Riefstahl, Konyalı ve Lloyd-Rice, bu kitâbelerden de yararlanmak suretiyle kalenin bütün yönleri üzerinde yaptıkları değerlendirmeleri yayınlamışlardır (Riefstahl, 1931: 92 vd.; Konyalı, 1946: 150-238; Lloyd-Rice, 1989: 54-76). En son bu yayınlarda yer almayan bazı kitâbeler de Baykara ve Uysal tarafından incelenerek yayınlanmıştır (Baykara, 1982:579-586; Uysal, 1996: 18-19).

Osmanlı Dönemi: Osmanlı arşiv belgeleri arasında, Alâiye ve Kalesi'nin, sosyal, idarî ve ekonomik hayatının, bilhassa XVI. yüzyıl boyunca, aydınlatılmasında önemli bir yer tutan tahrir defterlerindeki durumunu daha XV. yüzyıldan itibaren izlememiz mümkün olmaktadır. Alâiye için en eski tahrir bilgileri, XV. yüzyılın ikinci yarısına ait bulunmaktadır. Alâiye'nin, 1471 tarihinde Osmanlı idaresi altına alındığında tahrir emini Karamanoğlu Mehmed b. İbrahim Bey tarafından başlanılan tahriri 1481 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tahrir defterine göre, Alâiye, Osmanlı idari sisteminde sancak statüsünde sayılarak mirliha hassı olarak kaydedilmiştir. Timar sayım defteri niteliğindeki

bu kayıtlarda askerî bakımdan önemli bir mevki olarak görülen Alâiye Kalesi'nde, kale dizdârı ile birlikte 77 nefer görevli bulunmaktaydı (Maliyeden Müdevver Defter 16029: 2a-3b).

Kanunî'nin tahta geçtiği yıllarda yapılan bir başka icmâl tahririne göre ise 927/1520 tarihinde Alâiye kalesinde, dizdârın yanısıra 1 kethüdâ ve 90 merdân-ı kal'a(kale eri) görev yapmaktaydı (Tapu Defteri 107: 235).

XVI. yüzyılın başlarında 937/1530-1531 tarihinde gerçekleştirilen tahririne göre padişah hassı içinde yazılan Alâiye'nin, biri Alara olmak üzere iki kalesi bulunmaktadır. Yine timar sayım kayıtları kısmında yer alan kalenin dizdârı yanında 1 kethüdâ, 2 topçu, 7 seferbölüğü, 3 bevvâb(kapıcı), 1 okçu ve 75 müstahfiz bulunuyordu (Tapu Defteri 166: 616-617).

Alâiye'nin, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılan ve tarihsiz olan mufassal nitelikli tahririnde ise, daha önceki defterlerden farklı olarak kale muhafaza görevlileri *nefs-i Kal'a-i Alâiye* adı altında *cemaat-ı kal'a-i mezkure* şeklinde yazılmışlardır. Kale içerisinde oturup, kale muhafazası hizmetinde bulunan bu kale görevlilerinin toplamı 138 nefer tutmaktadır (Tapu Defteri 172: 2b-4b). Nefs-i Kal'a-i Alâiye olarak deftere yazılan kale muhafazası görevlilerinin "*matekaddemden kale muhafazasının idüb mukabilinde tekâlif-i örfiye ve avârız-ı divânîyeden* ", yani tüm vergilerden muaf tutuldukları görülmektedir (Konyalı, 1946: 246).

1530-1531 Tarihinde Kalede Bulunan Silahlar

Top 88 kıt'a sahîh 22, sakîm 66; Top-ı seng 150 aded; Top otu 40 kise; Tüfenk 380 kabza; Fınduk-ı tüfenk 15000; Kemân 15 kabza; Siper-i köhne harab şüde 27100 kıt'a; Siper-i zembürek 4 sanduk; Köstek-i ahen 4 kıt'a; Eğer-i binek 11 aded; Kerbân-ı ahen 7 kıt'a; Vezne-i ahen 4 kıt'a; Zırh 49 sevb; Cübbe-i kübra 8 sevb; Seng-i köhne 1 kıt'a; Toygun 76 kıt'a; Cübbe-i bakadife 86 sevb; Başlık-ı an ahen 50 sevb; Sabun-ı kalıb 102 harab şüde; Kirbâs-ı penbe be zıra'-ı Bursa 60 aded; Bukağı 3 aded; Kazma-ı ahen 34 kıt'a; Kazan 1 kıt'a; Çıbık-ı ahen 20 (aded); Siper-i oluk harab şüde 17 kıt'a; Kürek 1 kıt'a; Siper-i çıbık harab şüde 9 kıt'a; Mismâr-ı ahen; Kürek an ahen harab şüde 33 aded; Nuhas 59 kilçe; Nize 59 aded; Keman-ı zembürek harab şüde 43 kıt'a; Küherçile 20 kantar (Konya nâzırına yazılan hükümle irsâl idile); Der zahire-i kal'ai mezbure: Çeltük-i puşide 247 ölçek; Erzen be müd-i Bursa 2 anbar 15 müd (Tapu Defteri 166: 617).

Kanunî döneminde tutulan bu tahrir defterine göre Alâiye Kalesi'nde, 22'si kullanılabilir, 66'sı da sakîm kalmış yani bozulmuş 88 top bulunuyordu. Taştan yapılmış 150 aded top güllesi ve bunlar için 40 kese barut yer almaktaydı. Tahrir defterinde açıkça yazıldığı üzere, 380 tüfek ve bunların 15000 kadar mermisi, 15 yay, 27100 kalkan, 4 sandık zemberekli top siperi, top doldurmada kullanılan 4 demir köskü ile birlikte 49 aded zırh, 50 aded demir başlık ve 76 aded miğfer Alâiye Kalesi'nin mühimmatı arasında bulunuyordu. Bunlardan başka, kazan, kazma, kürek, çubuk demiri, pamuk kirbas, top tekerlerini tutmada kullanılan bukağı ve zemberek yayları gibi bazı aletler de bu mühimmat arasında sayılabilir.

XVI. Yüzyılın ortalarına doğru bölge coğrafyası ile ilgili bilgiler veren Pirî Reis, Kitâb-ı Bahriye adlı eserinde (1973: 272), Alâiye kalesi ve tersaneyi şu

şekilde tavsif etmektedir: “Alâiye’nin denizden nişanı üzerindeki yüksek dağlardaki üç kuledir. Ortadaki kulenin altında Alâiye vardır. Buraya yaklaşınca dağ üzerindeki Alâiye kalesi görünür. Alâiye ada gibi bir burundur. Burun hep dağlıktır. Dağın üzeri de kaledir. Kalenin aşağı tarafı mamur, yukarı, dağ kısmı ıssızdır. Bu ıssız olan yerden yukarda bir başka hisar vardır. İçinde hisar erenleri bulunur. Aşağıda deniz kenarında tuğladan yapılmış büyük bir kule vardır. Kulenin dibinde, kible tarafında baştan ve kıçtan palamar vererek yatılır. Küçük gemilere iyi yataktır. Gemilerin önünde kâgir olarak yapılmış beş tersane vardır. Alâiye’nin önü açıklıktır. Yaz günü için demir yeridir. Kible gündoğusu estiği günler çekmek lazımdır. Rüzgara açıktır. Alâiye’den gün batısı karayel cihetine doksan mil ötede Antalya vardır. Manavgat suyu otuz mildir”. Pirî Reis, çizimini verdiği Alâiye haritasında ise, Alâiye kalesi ile içindeki Ayazma, hamam ve ahmedekin yerlerini de belirlemektedir.

XVII. yüzyılın önemli kaynakları arasında yer alan Kâtip Çelebi’nin Cihannümâ adlı eserine göre, Alâiye Kalesi: “Derya kenarında bir bayırın üzerinde Bağdad kadar kal’ası vardır. Ve gayet metin üç katdır. Kapları denize açılır. Canibi garbi sahili azim dağdır. Kal’a ol dağın zeyl-i şarkisinde vaki olmuştur. İçinde sarnıcı vardır. Akarsuyu yokdur. Taşra kal’ası önünde taşdan bir su çıkar. Aşağı deniz akar. Cümle buyut ve mahallatı kal’a içinde olub taşrada bina yokdur. Orta kal’anın biraz yeri sengistan ve hâli ve mişedardır” (Kâtip Çelebi, 1145: 611) şeklinde tavsif edilmektedir.

Yine XVII. yüzyılın önemli kaynaklarından sayılan ve Kâtip Çelebi’nin çağdaşı olan Evliya Çelebi (1314: 297), “Sedd-i İskender misal bir kal’a-i azim” olan Alâiye kalesini şu şekilde anlatmaktadır: “Ve iki dizdârı vardır. Ve kal’ası leb-i deryâda evc-i âsumâna serçekmişdir”. Batı tarafı yüksek kayalar üzerinde oturmuş olup doğu tarafı limana doğru uzanmaktadır. “Ve dairen madar cürmü onbir bin yüz adımdır”. “Cümle evleri birbiri üzre kat enderkat şarka nâzırdır. Ve ancak şimal canibinde hendek vardır”. Limanı tabi limandır. Lodos, keşişleme ve batı rüzgarlardan emindir. Kalenin doğusunda 5 göz tersane vardır. Bel aşağı kalenin deniz kenarında Kızkulesi denilen 8 köşeli sekiz kat fevkalade son sanatlı ve sağlam bir kulesi vardır. İçine ikibin adam alır. Sultan Alaeddin yapısıdır. İkinci dizdar burada oturur. Kırk neferi vardır. Tersane taraflarında bir büyük kale daha limanı muhafaza eder. İrili ufaklı seksenüç kule ve dörtbin bedendir. Kalenin hiçbir tarafında havale yoktur. Kalenin beş kapısı bulunmakta olup ikişer kat demirden yapılmışlardır. Kale içinde iki içkale bulunmaktadır. Zirvedeki küçük içkale onar onbeşer ayak taş merdivenle çıkılan alçacık iki kapılı olup, buraya at, katır vesair hayvan girmez.

Kalenin Tavsifi

Alâiye şehri, kalenin en önemli bölümlerinden olan surlar tarafından kuşatılmış olup, bu surlar aracılığıyla çeşitli yönlere doğru dağılan dahili savunma hatlarına ayrılmıştı. Kalenin birinci bölümü, limanın arkasında biten bir ucu kızılkule, diğer ucu ise tersaneye ulaşan hilal biçimli dar bir kısımdan oluşmaktadır. İkinci bölümü ahmedekten başlayıp şehri bir uçtan bir uca güneyden kesen tepenin topraklarını içine alan Helenistik dönemden kalan surlar teşkil etmektedir. Kalenin üçüncü bölümünü ahmedek oluşturmaktadır. Dördüncü bölüm, ahmedek’in güneyinde kalan kısım olup, içinden hisar’a yani

beşinci bölüme çıkan ana yol geçmektedir. Dördüncü bölüm, altıncı bölümden son devir Selçukluların çağında yapılmış surlar vasıtasıyla ayrılmaktadır (Lloyd-Rice, 1989:11-12). Liman tesislerinin bugün hala ayakta sapasağlam duran en önemli kısmı, limanın güney tarafında denize bakan ve gemilerin inşa edildiği tersanedir. Tersanenin açık bulunan güney kısmını koruyan küçük bir kulesi vardır. Bu kuleden daha büyük ölçüdeki Tophane denilen kule buraya sonradan ilave edilmiştir (Sevgen, 1960:38).

Kale, Selçuklular tarafından fethedildiğinde yalnızca bugünkü surlarla çevrili alanın kuzeybatısında kalan küçük açıklık alandan ibarettir. Helenistik dönemde daha geniş bir alanın surlarla çevrili olduğu, ancak Bizans döneminde yapılan başka bir surla ikiye bölünerek bu alanın savunma amaçlı olarak küçültüldüğü anlaşılmaktadır. Selçuklu döneminde buraya yarımadanın ana karayla ilişkisini kesen başka bir sur yapılmasıyla kalenin savunması iyice güçlendirilmiş olmalıdır.

Selçuklu fethiyle birlikte Bizans döneminden kalma surlara ilaveten yapılan surdan başka kızılkuale 1226 tarihinde, ahmedek ve tersane ile kızılkuale bağlantısı 1227-28 tarihinde inşa edilmiştir. İçkaleenin ise 1231 tarihinde bitirildiği tahmin edilmektedir. Tersane ve rıhtımların yapımı ile birlikte şehrin ticari fonksiyonuna katkı olarak en az 44 dükkandan oluşan orta kale çarşısının yapıldığı, buna bağlı olarak da şehirde ticaretin geliştiği söylenebilir. Tersaneyi içine alan ve kızılkuale ile Tophane burcu arasındaki kısmın ticarî olmakla birlikte askerî amacı ağır basan bir liman vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır. İdarî birim olan sarayın içkalede inşa edildiği sırada burada bulunan kiliseye dokunulmadığı ve bugünde hala mevcut olan iki kiliseden başka Cilvarda burnundaki manastırın da korunduğu bilinmektedir (Ertuğrul-Karakaya, 1997:3-4).

Alâiye kalesinin odak noktasını 1226'de bitirilen kızılkuale oluşturmaktadır. Kızılkulenin batısında yer alan birinci burç, aşağı Meyyit kapısı burcu ve Kocakapı'nın iç kapısının yani Utakbaşı Yakut Kapısı'nın inşa tarihleri de 1226'dır. Şu halde Sultan Alaeddin Keykubad, 1226 yılında Alâiye kalesinin kara tarafı surları ve burçları ile ahmedek'in son burcunu yaptırmıştır. Sonra 1227 tarihinde kızılkuale'den tersane kulesine kadar olan burçları ile tersaneyi ve kuleyi yaptırmak suretiyle kalenin doğu deniz tarafını kapatmıştır. Tersane kulesindeki 1227 tarihli bir kitâbe ile kızılkuale'nin önündeki Eğri Kule yıkıldıktan sonra kaldırılan aynı tarihli kitâbe bunu teyid etmektedir. 1230 tarihinde Karaca Bey tarafından Utakbaşı kapısının önünde bir başka kapı yapılmak suretiyle kalenin mukavemeti artırılmıştır. Kale içinde Akşebe Mescidi 1230 tarihinde, Andızlı Câmî de 1277 tarihinde yapılmıştır. Ortahisar ve sarnıçlı kale olarak bilinen içkaleenin de kitâbeleri günümüze ulaşmamasına rağmen 1230'lu yıllarda bitirildiği sanılmaktadır. (Konyalı, 1946: 149; Lloyd-Rice, 1989: 38-40).

Surlar:Kalenin kuzeyinden itibaren limanı çevreleyip kızılkuleye ulaşan ve buradan batıya doğru zikzaklar halinde yükselerek Helenistik devir kalesi üzerinde inşa edilmiş ahmedek diye anılan yapılar grubuna bağlanır. Kuşatma duvarı ise güneyi hedefleyerek içkale'ye doğru yükselip büyük kaya bloğunun güney yüzünde kayaların kenarından geçip limana ulaşır. Batı ve güney kısmında tabî hali biraz takviye etmek suretiyle ayrı mazgallı sur inşa

edilmiştir. Kızılkule ile ahmedek arasında iki temel giriş kapısı bulunmaktadır. Bunlar, tepedeki kale kapısı ya da esas kapı ile aşağıdaki aşağı ve orta kapıdır (Lloyd-Rice, 1989: 11).

Kızılkule: Kızılkule zeminde çapı 29 m, yüksekliği yaklaşık 33 m'yi bulan sekiz köşeli bir yapıdır. En üstteki mazgal dişleri hariç, zemin kat, birinci kat, asma kat, açık kat ve açık teras olmak üzere sıra ile beş kattan oluşmuş, büyük bir su sarnıcı merkezi de ayağın üst kısmına birleştirilmiştir (Sevgen, 1960: 37). Sarnıç, bugün hala su muhafaza edebilmektedir. Kulenin üst kısmı, kırmızımsıtrak pişmiş tuğlalardan inşa edildiği için ismini bu tuğlaların renginden aldığı iddia edilmektedir (Hamdioğlu, 1986: 31). Kızılkule isminin aslında kız kulesi olması gerektiği, Bizans ve Türklerdeki kız kulesi ya da kız kalesi geleneğine dayandırılmak suretiyle de ileri sürülmektedir (Baykara, 1997:78-83; Yiğit, 1996:16-17).

Kızılkule'nin mimarının ismi kulenin kuzey cephesinde bulunan bir kitâbede yazılı olup bu kitâbeye göre kulenin ve bütün kalenin mimarı, Kattanîzâde Ebu Ali'dir (Konyalı, 1946:164).

Tersane: Selçuklu döneminden günümüze kalan yegane tersane olan yapı, bir deniz üssü şeklinde inşa edilmiş olup, hava tesirlerinden korunmak üzere üstü kapatılmıştır. İçi büyük gemilerin emniyetle ve oldukça gizli bir şekilde inşa edilmesine müsait olan yapı, takriben 57 m uzunluğunda ve en çok 40 m derinliğindedir. Galeriye kuzey-batı yönündeki eski limandan girilmektedir. Gayet dar olan giriş kapısının üzerinde bulunan kabarık, taş bir silme içinde kısmen çerçevenilmiş, beş satırdan ibaret kitâbede, tersanenin 1227 tarihinde *Sultanü'l-ber ve'l-Bahreyn ebü'l-feth Keykubad bin Keyhusrev* tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Daha sonraları Osmanlılar devrinde tersanenin üstüne yerleştirilen topları gizlemek amacıyla doğu köşesine, tuğladan bir kısım eklenmiştir (Baykara, 1996: 183-185).

Tophane: İki katlı inşa edilmiş olan tophane kulesi, tersaneyi denizden veya güneybatıdan emniyet altına almak için yapılmış olup, kule bir dehliz vasıtasıyla esas sura bağlanmaktadır. 19 m yüksekliğindeki bu kule denizden aşağı yukarı 10 m yüksek olan bir kaya üzerine inşa edilmiştir. Alt kat bölme duvarı ile dört kısma ayrılmış olup bu kısımlarda odalar vardır. Kulenin en üst kısmının bir tarafı teras hizasına kadar harap olmuş durumdadır (Lloyd-Rice, 1989: 19-22).

Kalenin Bölümleri: Kalenin birinci bölümünün doğu kısmı, Kızılkule'den batıya doğru devam etmekte olan ana duvar tarafından sınırlandırılmış olup, batı sınırı daha ince bir duvarla kuşatılmıştır. Bu duvarın ortasında ikinci bölüme geçişi sağlayan Meyyit Kapısı bulunmaktadır. Bu bölümde, kızılkule'nin hemen dibinde Selçuklu eseri olan küçük bir hamam ile bir çeşme yer almaktadır (Konyalı, 1946: 150-151). Evliya Çelebi(1314: 297-298)'ye göre bu bölümde 150 kadar dükkan ve çok sayıda ev bulunmaktaydı. Evlerin yer aldığı bölümün bütün sokakları merdivenli olup, su kıtlığından dolayı her ev su sarnıcına sahiptir.

Kalenin ikinci bölümü, limana hakim tepenin sağ kanadını oluşturmaktadır. Tophane'den itibaren güneye doğru kayanın ucundaki burun istikametinde tek bir sur uzanmaktadır. Burada, açık denize bakan iki kule vardır.

Biri *Esed Burcu*, diğeri de limandan ayrılan gemileri uğurlamasından dolayı isim alan *Uğrun Kapısı*dır. Bu noktadan itibaren sur, kuzey-batı istikametinde, ikinci bölümün üst sınırını teşkil eden Selçuklu öncesi döneme ait surun başlangıç noktasını gösteren kuleye yönelir. Selçuklu döneminde yeniden yapılmış olan bu sur, ayakta durmaktadır. Birinci ve ikinci bölümler, Alaeddin Keykubad devrine ait ilave surları temsil ettiğinden bu eski duvar, Roma ve Bizans devirleri süresince, kalenin esas koruma surunu teşkil etmiş olmalıdır. Aşağı yukarı kulelerle desteklenen bu sur, kuzey batıdaki *ahmedek* burcunda son bulmaktadır (Lloyd-Rice, 1989:21-24). İkinci bölümün kuzey kısmını sınırlayan esas Selçuklu suru, doğuya doğru tırmanmaktadır. *Aşağı Kapı* ile yukarıdaki *Kale Kapısı*, kaleye girişi sağlamaktadırlar. Kale kapısının üzerinde çerçevesi bir kitâbesi vardır. Bu kapıdan dimdik dar bir yol ile *Er Kapı* ya da *Aya Dimitri Kapısı*'na çıkılmaktadır (Konyalı, 1946:154-155).

Kalenin üçüncü bölümünü, tepenin kuzey kesimindeki sur olarak tanımlanan ve özel içkaleyi niteleyici genel bir kullanım olduğu söylenebilecek *ahmedek* oluşturmaktadır. Burası her biri üçer kuleli, iki ayrı tahkimat grubundan meydana gelmiştir. Selçuklu öncesi hale duvarlarının bitimini gösteren güney grubu aynı karakterdeki bazı Helenistik bina kalıntılarının üzerine inşa edilmiştir (Tanyeli, 1987:153).

Selçuklu çağında bu düzensiz grup batı istikametinde yönelen ve kayanın kuzey yamaçlarına kurulan yeni mahallelerle tekrardan bina edilmiştir. Kalenin asıl duvarları büyük muntazam kesilmiş taşlarla örülmüştür. Batıdaki kulenin dış yüzündeki çerçeve içine yazılmış kitâbe, Selçuklulardan kalma orijinal yapıya aittir. Kitâbeye göre 1433 yılında yani inşasından 204 yıl sonra Savcızâde Emir Karaman'ın *ahmedeki* esaslı bir surette tamir ettirdiği ve yeni ilaveler yaptırdığı anlaşılmaktadır. Kanuni zamanında vuku bulduğu ve Alâiye kalesinin birçok yerlerini yıktığı tahmin edilen zelzele, *ahmedekte* de bazı tahribatlar meydana getirmiştir (Konyalı, 1946:193-194).

Evliya Çelebi(1314:297) seyahatnâmesinde, *ahmedek* hakkında şu bilgileri vermektedir: “Buradan kuzeye yokuş 600 adım küçük iç kaledir. Dörtgen şeklindedir. Kible tarafında hendeği vardır. Batıya bakan iki demir kapısı vardır. İçinde dizdardan başka kimse yoktur”.

Kalenin dördüncü bölümü, üzerine *ahmedek*'in kurulmuş olduğu kaya ile içkale arasında bulunan alanı işgal etmektedir. Burası gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar zamanında şehrin asıl kısmını oluşturmuştur. Eski Selçuklu kalıntıları üzerinde, muhtemelen XVI. Yüzyılın ortalarına doğru yeniden inşa edilmiş olan Kale Cami burada bulunmaktadır. Şehrin kapısına doğru biraz yokuş çıkılınca küçük bir yapı olan Akşebe Türbesi görülmektedir. Bu bölümün güney sınırını doğu ve batı yönünde uzanan ve yukarıdaki içkale ile eski Helenistik sura bağlanan bir sur oluşturmaktadır (Lloyd-Rice, 1989:31-32).

Evliya Çelebi(1314:298), bu kısmı şu şekilde aktarmaktadır: “Ve ortahisar içinde cümle üç yüz toprak örtülü kârgir bina evlerdir ve bunda dahî dört azim su sarnıçları vardır. Ve bir kahvehanesi olup, mecmai'l-irfan yeridir”.

Kalenin beşinci bölümü, Helenistik dönem duvarlarının batısında surların içinde kalan kısımdır. Yeni şehir bu bölümün kuzeydoğu yönünde açıklık yamaca doğru biraz genişletilmiştir. Bu bölümde, içkalede güney doğu

köşesine yakın olan ve Selçuklu Hamamı ismini alan harap bir bina, bunun tam güneyinde kuşatma duvarının güney ucunda hakim bir yerde fener; küçük bir mescit ve eski Helenistik duvar üzerine inşa edilmiş olan küçük Bizans Kilisesi yer almaktadır. Cilvarda burnu da bu kısmın sonundadır (Konyalı, 1946: 159).

Kale İçindeki Yapılar

Alaeddin ve Sultan Süleyman Camii olarak da bilinmektedir. Cami ilk defa 1231 tarihinde Sultan Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılmış olup zaman içinde harap olduğundan Kanunî döneminde eski temelleri üzerinde yeniden inşa edilmiştir. Bu yüzden de Süleymaniye Camii olarak da bilinmektedir.

Kale içinde arasta ve han ile birlikte büyük bir külliye oluşturan cami, üzeri bir yarım küreyi andıran bir kubbe ile örtülü kare bir harem ile çapraz kemerlerle üçe bölünmüş ve her biri daha küçük kubbelerle örtülü bulunan açık bir son cemaat mahallinden müteşekkildir. Kubbeler tuğla ile duvarlar ise kısmen tuğla ve kısmen de kara taşlarla örülmüşlerdir. Haremın kuzey-batı köşesine bir minare ilave edilmiş, kuzey-doğu köşesi karşısında da tonozlu bir sarnıç inşa edilmiştir. Sarnıcın yanında üstü kapalı bir abdestlik vardır. Caminin iç kısmı sadedir. Mihrabın yanında basit bir minber durmaktadır. Kare planlı olan minaresi, son cemaat karnizinin hizasına kadar muntazam taşlarla örülmüştür. Selçuklu kitâbeleri minare örgüsünün tâli ve yapının gelişi güzel kısımlarında yer almaktadır. Esas kubbe, sekiz yuvarlak penceresi olan sekiz köşeli bir kasnağa oturmaktadır. Bunun alt ve üst kısmında son cemaat duvarında olduğu gibi zarif tuğla karnizler vardır (Erken, 1983:597-600). Evliya Çelebi (1314:298), Sultan Süleyman Camii'nin kârgir bir bina olup, kubbelerinin kiremit örtülü bulunduğunu, seksener ayaklık bir büyüklüğe oturduğunu ve minaresinin yıldırım düşmesi sonucu yıkılmış olduğunu belirtmektedir.

Câmiin, Osmanlı dönemindeki vakıf gelirleri arasında, 1530-1531 tarihli tahrir defterine göre, tahılhâne mukataası, dükkânlar ve tarla icârından 730 akçelik bir gelire sahip olduğu görülmektedir (Tapu Defteri, 166:282). XVI. yüzyılın ortalarında tutulan tahrir defterinde ise, câmiin vakıf geliri 850 akçeye yükselmiştir (Tapu Defteri, 172: 130a).

Akşebe Türbesi: Kale Camiinin biraz ilerisinde Han'dan yukarıda arazinin iç kaleye doğru dikleştiği kısımda yapılmıştır. Mevcut kitâbede eserin 1230 tarihinde I.Alâddin Keykubad zamanında Akşebe Sultan adına yaptırıldığı kaydedilmektedir. Konyalı'nın mescit olarak tarif ettiği esas bina kırmızı renkli tuğladan inşa edilmiş, üzeri aynı malzeme ile örülmüş yarım daire bir kubbe ile örtülü müstakil bir bölmedir. Bu bölmeye doğu yüzünde, mühim bir kısmı moloz taşlarla örülmüş daha küçük ölçüdeki yine kubbeli diğer bir bölme ile ve tonozlu bir oda birleştirilmiştir. Oda ile bölme arasında kemerli bir açıklık vardır. Kapının kuzeybatı yönünde küçük yuvarlak minarenin kalıntıları vardır. Tuğladan olan minareyi üzerine serpiştirilmiş mavi sırlı çiniler süslemektedir. Kaidesi muntazam kesilmiş taşlarla örülüdür. Esas mescidin bünyesinde o kadar çok tadilat yapılmıştır ki, asıl şeklini tespit etmek pek mümkün olmamaktadır (Erken, 1983: 601-602; Konyalı, 1946: 180-183). Evliya Çelebi (1314: 298), Kale Camii yakınında bulunan bu binayı mescid olarak tanımlamakta, tuğla bir minaresi olduğunu, atıl durumda bir bezazistanı ve işler vaziyette bazı dükkânlar

ile kahvehanesi bulunduğunu belirtmektedir.

Han ve Arasta: Kale Camiin güneybatısında yar alan han, Evliya Çelebi'nin bedesten diye bahsettiği binadır. Han, dikdörtgen plan üzerinde orta avlu etrafında sıralanan hücreler ve batı kısmında ikinci dikdörtgeni oluşturan ahırlardan meydana gelmektedir. Karaman Beyliği zamanında yapılmış olması muhtemeldir. Arasta ise, camiin güneyinden başlayıp hanın doğu cephesi boyunca uzanan çarşı olup ortada bulunan yolun iki yanında sıralanan dükkanlardan meydana gelmekte ise de bugün sadece yan duvarları ayakta (Erken, 1983:605-607).

İçkale: Kalenin içkale olarak isimlendirilen bu kısmı yarımada batı köşesinin en yüksek yerine kurulmuştur. Uzunluğu 180 m güney tarafında 150 m olan genişliği ise kuzeyde çok daha daralmaktadır. İçkalenin kuzeybatısı denizdir. Güneyi ile güneydoğusunu ortahisar sarmaktadır. İçkalenin her tarafını tek kat yüksek duvar çevrelemiştir. İçkalenin ortahisar tarafındaki duvarları daha yüksektir. Burası Alâiye Kalesinin son sığınağı ve son savunma noktası olduğu için her çeşit taarruz silahlarına karşı dayanıklı olarak yapılmıştır. İçkalenin büyük kapısı, iri kesme taşlardan yapılan bir burçtan batıya doğru açılmaktadır. İçkalenin kuzeybatı köşesinde, küçük kara kule ile doldurulmuş sarnıcın arasına düşen duvarda, aşağısı dik bir uçurum olan bir gedik bulunmakta olup, burası kalenin en keskin yeridir. Selçuklu döneminde kalenin tek girişini doğu surunun ortasındaki bu büyük kare kule temin ediyordu. Hisarın içinde haç şeklinde yapılmış bir de kilise bulunmaktadır (Lloyd-Rice, 1989:36-39; Konyalı, 1946:196-198).

Evliya Çelebi (1314:298), içkaleyi şöyle tasvir etmektedir. "Bu kalenin iki içkalesi vardır. Büyük içkalenin etrafı 600 adımdır. Ev yoktur. Altı, 360 samaki üzerinde sarnıçtır. Herkes buraya su almağa gelince papuçları kapıda bırakır. Açık havada buradan Kıbrıs adası görünür. Buradan kuzeye yokuş 600 adım küçük iç kalededir. Dörtgen şeklindedir. Kible tarafında hendeği vardır. Batıya bakan iki demir kapısı vardır. İçinde dizdardan başka kimse yoktur". Bu kaleye sarnıçların çokluğundan ve keyfiyet itibari ile çok büyük ve muhteşem oluşundan dolayı *Sarnıç Kalesi* de denilmektedir. Bugün yaşayan adı ise içkaledir. Evliya Çelebi İçkale içerisinde 6 sarnıç saymıştır. İçkale bugün tamamen terk edilmiş durumdadır.

Aya Yorgi Kilisesi:Kalenin beşinci bölümünde bulunan Arap Evliyası adıyla da tanınan küçük kilise, kalenin geçirmiş olduğu üç ayrı tarihi seyri üzerinde canlandırması bakımından dikkate değerdir. Bu yapının tarihi isminin Aya Yorgi Kilisesi olduğu ve kilisesinin ön kısmındaki kayalıkla arasında bir Hıristiyan mezarlığı bulunduğu bilinmektedir (Ertuğrul-Karakaya, 1997:3-4).

Cilvarda Burnu, Alâiye kalesinin bir ileri karakolu durumundadır. Kale duvarları ve burçlar burnun ucuna kadar devam eder. Orta hisardan buraya açılan bir gizli kapı vardır. Kapının hemen önünde yükselen dört köşeli bir burcun duvarları hala ayakta durmaktadır. Cilvarda burnuna açılan burca, buradan da içkaleden tophaneye ve Arap Evliyasının bulunduğu büyük burca kadar giden duvarların birleştiği Esed Burcu'nun altı sarnıç olup, bu büyük burçtan sonra küçük bir Uğrun Kapısı yer almaktadır (Konyalı, 1946:204-205).

Sonuç

Antik dönemde kurulan ve korsanların sığınma amaçlı kullandıkları bir mekân olan Alâiye Kalesi, Selçuklu Sultanlarından Alâeddin Keykubad tarafından fethedildikten sonra, tersanesinin inşa edilmesiyle birlikte gerçek anlamda ticaretin yapılmasına imkân sağlayan bir liman-şehir haline gelmiştir. Alâiye, bu özelliğini Osmanlı döneminde ne yazık ki sürdürememiş, sıradan bir liman şehrinin kalesi olmaya doğru gerileme göstermiştir. Aslında sonuç için yazabileceğimiz en önemli şey içinde bulunduğumuz şu andan itibaren, bu büyük kültürel mirasımız için neler yapabileceğimiz sorusuna cevap aramak olmalıdır. Bu topraklar üzerinde yaşayan bizlere düşen görev ecdadın onca emek sarf edip yaşanabilir kıldıkları Anadolu kültürünün ürünlerine sahip çıkıp onu bizden sonraki nesillere de en iyi biçimde aktarabilmek olmalıdır. Buradan hareketle bu kültürel mirasın en önemli unsurlarından biri olan Alâiye Kalesi, yapılış amacı itibarıyla büyük ölçüde askerî bir fonksiyonu ifa ederken, bugün bu düşünce doğrultusunda farklı bir boyutta kültürel fonksiyon ifa eder hale dönüşmüştür. Bu yeni kültürel durum muhafaza edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Maliyeden Müdevver Defter 16029**.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Tapu Defteri / Timar İcmâl Defteri 107**.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Tapu Defteri / Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 166**.
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, **Tapu Defteri/Mufassal Tahrir Defteri 172**.
.....Adsız. (1992), **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, İstanbul.
BAYKARA, Tuncer. (1982), “Alâiye’de Bazı Yeni Kitâbeler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, XII.
BAYKARA, Tuncer. (1988), **Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş**, Ankara.
BAYKARA, Tuncer. (1990), **Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar**, İzmir.
BAYKARA, Tuncer. (1996), “Alâiye Tersanesi”, **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri**, Alanya.
BAYKARA, Tuncer. (1997), “Bir Türk Kültür Gerçeği: Kızkulesi”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, İzmir.
CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979.
ERCENK, Giray. (1992), “Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi”, **Bellekten**, LVI/216.
ERKEN, Sabih. (1983), **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, Ankara.
ERTEN, S.Fikri. (1997), **Antalya Livası Tarihi**, Antalya.
Evliya Çelebi. (1314), **Seyahatnâme IX**, İstanbul.
ERTUĞRUL, Özkan-Enis Karakaya. (1997), “Alanya Kalesi ve Kilise”, **Alsav Dergisi**, I/4.
HAMDIÖĞLU, Tefvik H. (1986), “Alâiye Selçuklu Kalesi”, **Antalya 1. Selçuklu Eserleri Semineri (22-23 Mayıs 1986)**, Antalya.

- EDHEM, Halil. (1330), “Anadolu’da İslâmî Kitâbeler”, **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, 27.
- KÂTİP ÇELEBİ. (1145), **Cihannümâ**, İstanbul.
- KONYALI, İ. Hakkı. (1946), **Alanya (Alâiye)**, haz. M.Ali Kemaloğlu, İstanbul.
- LLOYD, Seton-RICE, D.Storm. (1989), **Alanya (Alâiye)**, çev. Nermin Sinemoğlu, 2. Baskı, Ankara.
- Piri Reis. (1973), **Kitab-ı Bahriyye II**, haz. Yavuz Senemoğlu, Ankara.
- RİEFSTAHL, R.M. (1931), **Turkish Architecture in Southwestern Anatolia**, Cambridge.
- SEVGİN, Nazmî. (1960), **Anadolu Kaleleri I**, Ankara.
- TANYELİ, Uğur.(1987), **Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci**, İstanbul.
- TEKİNDAĞ, Şehabeddin. (1963), “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, **Tarih Dergisi**, XVII-XVIII.
- TEKİNDAĞ, Şehabeddin. (1988), “Karamanlılar”, **İslâm Ansiklopedisi**, VI.
- TİGREL, Gülay. (1975), “Alanya Yöresinde Antik Bir Liman”, **Belleten**, XXIX/156.
- TURAN, Osman. (1984), **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul.
- UYSAL, A.Osman. (1996), “Alanya Kalesi’nin Yayınlanmamış Kitâbesi”, **Alsav Dergisi**, I/1.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı. (1984), **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, 3. Baskı, Ankara.
- YİĞİT, Fahri. (1996), “Kız Kulesi mi Kızıl Kule mi?”, **Alsav Dergisi**, I/2.
- ZACHARİADOU, Elizabeth A. (1983), **Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın**, Venedik.